

SAMENVATTING

GEZONDHEID IN DRIEVOLD

Naar een gezond voedselsysteem
voor planeet, consument en boer

Dit is de samenvatting van het rapport
'Gezondheid in drievoud. Naar een gezond voedselsysteem voor planeet, consument en boer' van de Wetenschappelijke Raad voor Integrale Duurzame Landbouw en Voeding
September 2021.

Eindredactie: Lidwien Daniels
Opmaak: Food Cabinet, Titia Seveke
Illustraties: Food Cabinet, Titia Seveke

Wetenschappelijke Raad voor Integrale Duurzame Landbouw en Voeding
Dit rapport kent een Creative Commons Attribution 4.0 International License. Zie:
<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/legalcode.nl>

Te refereren als: Van der Weijden, W.J., E.T. Lammerts van Bueren, J.C. Seidell, J. Staman, W.H. Ferwerda, M. Huber, A. Datema, T.H. Jetten, H. Kranstauber, L. Lauwers, P. Blom, J. Garssen & H.H.F. Wijffels (2021). Samenvatting van: Gezondheid in drievoud. Naar een gezond voedselsysteem voor planeet, consument en boer. Wetenschappelijke Raad voor Integrale Duurzame Landbouw en Voeding. www.ridlv.nl, 8 pagina's.

Download PDF hier: https://www.ridlv.nl/sites/default/files/RIDLv_Rapport-sept2021_Gezondheid_in_Drievoud.pdf

Contactadres: info@ridlv.nl

SAMENVATTING

Landbouw, planeet, gezondheid en boeren

De mensheid is voor haar voeding grotendeels aangewezen op de landbouw. De landbouw heeft enorm bijgedragen aan de voedselzekerheid, de levensverwachting en de welvaart van de sterk gegroeide wereldbevolking. Maar ze berokkent in haar huidige vorm en omvang ook steeds meer schade aan de planeet. Ze gebruikt meer grond, zoet water, energie en grondstoffen dan de aarde vol kan houden, draagt substantieel bij aan klimaatverandering, vervuult bodem, water en lucht en verdringt natuurgebieden. Ook ondergraaft ze haar eigen toekomst door bodemdegradatie en aantasting van water- en mineralenreserves. Daarmee draagt ze er aan bij dat de planeet steeds zieker wordt.

Vanaf medio vorige eeuw hebben alle landen gestreefd naar voldoende, goedkoop en veilig voedsel. Daar zijn de meeste in geslaagd, maar er was te weinig aandacht voor voedingswaarde en gezonde voeding. Steeds meer voedsel is ultrabewerkt en bevat te weinig vezels en essentiële voedingsstoffen en te veel zout, suiker en/of transvetzuren. Dat draagt bij aan de toename van chronische welvaartsziekten zoals obesitas, hart- en vaatziekten en diabetes, vooral bij lagere inkomensgroepen. Sleutelfactoren: te lage consumptie van verse groenten en fruit en te hoge consumptie van (vooral bewerkt) rood vlees, die ook de planeet schaadt. Intussen zijn ook de boeren steeds meer knel komen te zitten. In Nederland ontstond een vertrouwenscrisis tussen boeren en overheid als gevolg van druk op de prijzen, gebrekkig milieubeleid, administratieve lastendruk en gebrek aan perspectief. Trekkers rukten op naar het Malieveld en naar supermarkten. Het voedselsysteem draagt dus bij aan vier crises: die rond klimaat, biodiversiteit, chronische welvaartsziekten en het vertrouwen van boeren.

Oorzaken

Genoemde problemen hebben vele oorzaken, waarvan in Nederland de belangrijkste zijn:

- het **overheidsbeleid**. Vooral het beleid gericht op lage voedselprijzen, in combinatie met de steeds schevere machtsverhoudingen in de keten. Ook het inconsistente milieubeleid frustreerde de boeren. En door het neoliberale voedselconsumptiebeleid trad een verschuiving op van vers voedsel naar goedkoper, ultrabewerkt en langer houdbaar maar ongezond voedsel, waar de industrie meer of gemakkelijker aan kan verdienen;
- onvoldoende doorberekening van **externe kosten en baten** in de prijzen en onvoldoende betaling voor diensten als beheer van landschap en biodiversiteit;
- het **efficiëntie paradigma**: dat legde een eenzijdige nadruk op korte-termijn economische efficiëntie met minimaal gebruik van arbeid en grond;
- een **mechanistisch wereldbeeld** met weinig oog voor samenhangende biologische en sociale systemen. Dat droeg bij aan een sterke simplificatie van het agro-ecosysteem, met weinig variatie in gewassen en geringe veerkracht en biodiversiteit. De bodem werd opgevat als een optelsom van nutriënten; en voedsel als een optelsom van voedingsstoffen, waardoor het gemakkelijk verder kon worden bewerkt, geremixed en anoniem worden gemaakt. Dat verzwakte de positie van de boer doordat hij geen voedsel meer produceerde maar slechts de grondstoffen daarvan;
- **fragmentatie en vervreemding**. Het voedselsysteem werd verregaand opgesplitst in gespecialiseerde schakels die onderling concurreren, waardoor vrijwel niemand zicht heeft op, laat staan zich verantwoordelijk voelt voor het geheel: "ingebouwde onverantwoordelijkheid". Gevolg: vervreemding tussen spelers in het voedselnetwerk, o.a. tussen boeren en 6 consumenten. Ook voedselbereiding werd steeds meer een aparte schakel, waardoor consumenten vervreemd raakten van de herkomst van hun voedsel.

Rode draad door al deze factoren is **verkokering en silodenken** bij veel spelers, onder wie overheden, boeren, supermarkten, voedselindustrieën en onderzoek.

Samenhang

Nog te vaak wordt de duurzaamheid van de landbouw beschouwd los van gezonde voeding. De Raad voor Integrale Duurzame Landbouw en Voeding (RIDLV) is opgericht om juist die samenhang centraal te stellen. Dat deed ze in 2011 in het visiedocument *Naar een integrale benadering van duurzame landbouw en gezonde voeding*. Sindsdien zijn tal van andere publicaties verschenen en initiatieven genomen die zich richten op een meer integrale benadering. Zo'n integrale benadering is vandaag onontkoombaar en urgent. Genoemde crises, maar ook de COVID-pandemie hebben duidelijk gemaakt dat de gezondheid van de mens niet los is te zien van de gezondheid van de planeet. Die samenhang wil de Raad in deze nieuwe visie benadrukken.

Omdat het voedselsysteem steeds meer bijdraagt aan een zieker wordende planeet en aan zieke mensen, is het toe aan een nieuw paradigma. De Raad pleit voor een fundamentele **paradigmashift van lage voedselprijzen en korte-termijnefficiëntie naar een systeem dat gezondheid vooropstelt**, zie Fig. 1.

Meer concreet:

Gezondheid in drievoud voor planeet, consument en boer:

- de ecologische gezondheid van de planeet (via de impact van de landbouw);
- de gezondheid van consumenten (via kwalitatief hoogwaardig voedsel);
- gezonde sociaal-economische omstandigheden voor boeren en andere beroepsgroepen in het voedselsysteem.

Figuur 1. Gezondheid in Drievoud symbolisch weergegeven, RIDLV 2021.

Dat laatste houdt onder meer in: gunstige arbeidsomstandigheden en een rechtvaardige verdeling van de consumenten-euro tussen boeren en andere spelers in het systeem. Idealiter wordt elke schakel in de voedselketen betaald naar rato van zijn toegevoegde waarde voor de gezondheid van mens en planeet, kortweg: zijn toegevoegde gezondheidswaarde.

Een belangrijke pijler van *elk* van de drie dimensies van gezondheid is veerkracht: het vermogen van het systeem om “terug te veren” na een fysieke verstoring (bijvoorbeeld door droogte) of na een marktverstoring (bijvoorbeeld door een handelsboycot). Maar ook om zich zo nodig aan te passen aan veranderende omstandigheden. Belangrijk voor die veerkracht is diversiteit in biologisch, sociaal, economisch en technologisch opzicht. Die werkt bufferend, spreidt risico's en komt meer tegemoet aan verschillen tussen locaties en ondernemers. Ook belangrijk voor veerkracht zijn meer en betere verbindingen en relaties tussen spelers.

Opties voor drievoudige gezondheid

Er zijn legio mogelijkheden om ons voedselsysteem zodanig aan te passen dat het *of* de gezondheid van de consument, *of* die van het ecosysteem *of* die van het voedselsysteem ten goede komt. Maar die maatregelen kunnen elkaar ook bijten. Effectiever zijn maatregelen die bijdragen aan drie doelen tegelijk. Dat vergt blikverbreding, een integrale aanpak op systeemniveau en doorbreken van de verkokering tussen en binnen belangenorganisaties, overheidsinstellingen en het wetenschappelijk onderzoek. Er is juist regie nodig en samenwerking tussen uiteenlopende spelers: boeren, burgers, bedrijven, financiers, overheden en onderzoekers van verschillende disciplines.

Processen

Processen naar drievoudige gezondheid kunnen er als volgt uit zien op lokale, regionale, landelijke en Europese schaal:

Lokaal

Veel vernieuwingen beginnen van onder op. Op lokale en regionale schaal liggen de beste kansen voor een integrale aanpak, vertrouwen en samenwerking, en zijn de gezamenlijke belangen sneller helder. In stadswijken kunnen bijvoorbeeld scholen, ouders, buurtwinkels, sportclubs en wethouders samenwerken aan voedseducatie en een gezonde voedselomgeving. En op het platteland kunnen boeren en burgers lokale gemeenschappen vormen voor voedselketens en landschapsbeheer. Daar zijn al verschillende voorbeelden van.

Regionaal

Op regionale schaal gaat het primair om samenwerking tussen boeren, burgers en andere direct betrokkenen. Dat vraagt om nieuwe overlegvormen, bijvoorbeeld een nieuw te organiseren Burgerberaad Landbouw en Voedsel, waarin relevante bevolkingsgroepen zijn vertegenwoordigd. Doel: zorgen delen en consensus bereiken over hoe drievoudige gezondheid in de streek kan worden bevorderd. Het beraad kan onder meer uitmonden in korte voedselketens met gezond voedsel uit een gezond landschap. Boeren, burgers en natuurbeschermers kunnen daarvoor gezamenlijke coöperaties oprichten. De rol van de overheid kan variëren van louter faciliterend en sanctionerend tot coördinerend en regisserend. Ook is ruimtelijke ordening nodig.

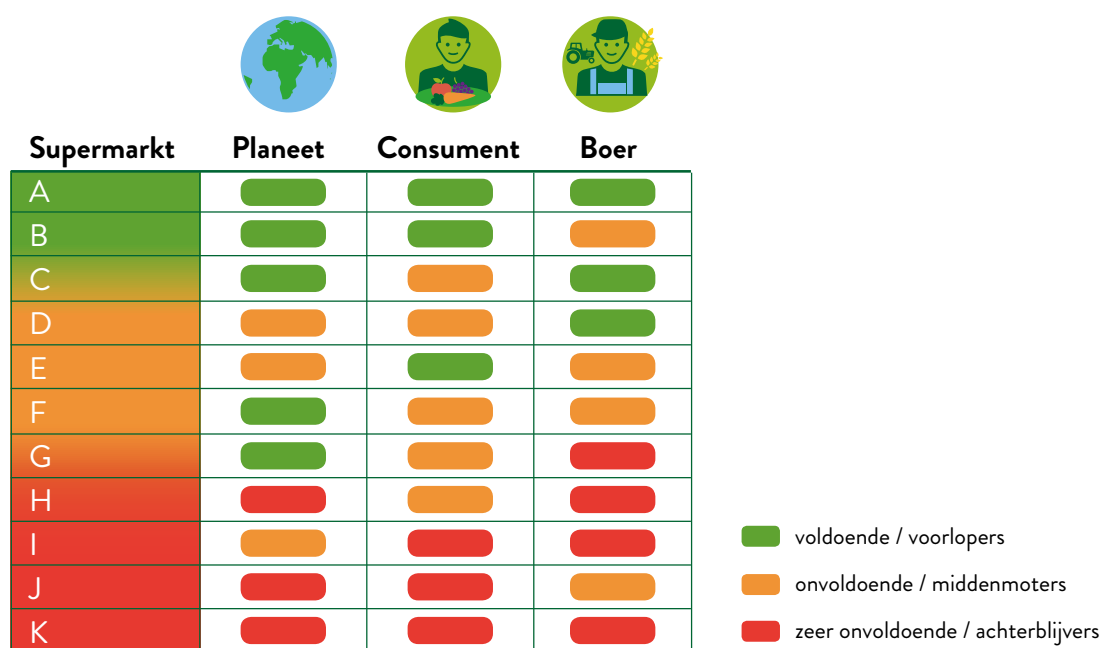
Landelijk

De rijksoverheid zal op korte termijn belangrijke knopen moeten doorhakken op het gebied van stikstof en klimaat. Maar ze moet tegelijk ruimte creëren voor nieuwe vormen van overleg. Het klassieke “polderen” met koepels van belangenorganisaties en ministeries leidt vaak tot

halfslachtige maatregelen, zoals die van het Preventieakkoord van 2018. Er is weer meer sturing door de overheid nodig, maar wel met meer inbreng van onderop. Dat kan ook op landelijk niveau in de vorm van een Burgerberaad, met als uitdaging: een Landbouw- en Voedselakkoord gericht op een drievoudig gezond voedselsysteem. En verder:

- Verplicht bedrijven tot transparantie inzake de kosten en baten van voedsel voor drievoudige gezondheid, gebaseerd op *full cost accounting* principes.
- Leg heffingen op suiker, vlees en ultrabewerkt voedsel, en combineer dat met BTW-verlaging en subsidies voor groenten, fruit en ander gezond basisvoedsel.
- Verbied alle vormen van marketing (dus ook via sociale media en via voordelige aanbiedingen) voor ongezonde en onduurzame producten, te beginnen bij kindermarketing.
- Subsidieer gezonde lunches op scholen (want jong geleerd, oud gedaan).
- Faciliteer een triple health benchmark voor supermarkten en voedselindustrieën. Zij zullen dan proberen om rode scores te vermijden (Fig. 2).
- Faciliteer waar passend een gebiedsgerichte aanpak.

Omdat voedsel, ook sommige gezonde voedingsmiddelen, duurder zal worden, is tegelijk een stevig sociaal beleid nodig. Meest voor de hand ligt een verhoging van het sociale minimum, die toch al van veel kanten wordt bepleit.

Figuur 2. Een mogelijke benchmark voor een *triple health* scorelijst van supermarkten, RIDLV 2021.

Europees

In de voorgenomen herziening van het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid worden weer enkele stappen gezet naar een gezonde planeet gezet, via ecoregelingen en het plattelandsbeleid. Maar de 8 impact zal sterk afhangen van de Nationale Strategische Plannen die lidstaten moeten maken. Een serieuze poging tot integratie van landbouw- en voedselbeleid is het plan *Farm to Fork*, dat onder meer mikt op 50% minder gebruik van bestrijdingsmiddelen, 20% minder kunstmest en 50% minder antibiotica in 2030. Een ander uitdagend doel dat hier zou passen: een lager, gezonder niveau van

eiwitconsumptie met een flinke verschuiving van dierlijk naar plantaardig, zeg van 60/40 naar maximaal 40/60. Verder:

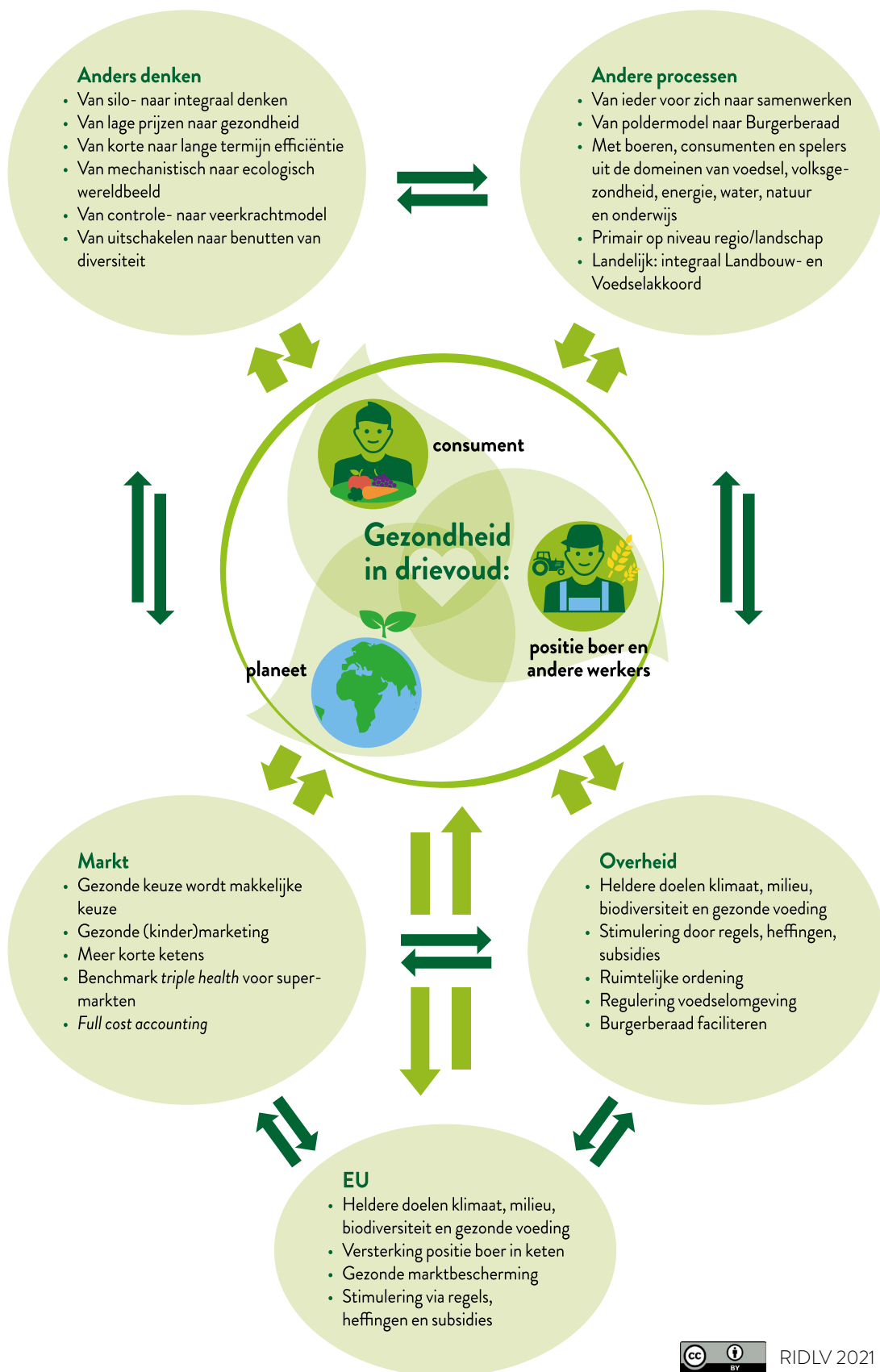
- Leg ondernemingen met veel marktmacht in het voedselsysteem strikte regels op over het gebruik van die macht en verplicht hen daarover transparant verantwoording af te leggen.
- Ontwikkel een Europees systeem van *full cost accounting*.
- Pas in het handelsbeleid “gezond protectionisme” toe: daar waar de EU relatief hoge standaarden heeft, dezelfde standaarden hanteren voor geïmporteerde producten.
- Implementeer de voorgenomen wettelijke verplichting voor grote bedrijven om schadelijke effecten op de planeet en de menselijke gezondheid te rapporteren en te voorkomen, ook in hun aanvoerketen.
- Faciliteer een ecosysteem- of landschapsaanpak waarin plattelandontwikkeling, productie, biodiversiteit en gezond voedsel in samenhang worden benaderd.

Breder perspectief

Het bovenstaande past in het bredere historisch perspectief van de ontwikkeling van het leven op aarde. Dat leven wordt in het Antropoceen steeds meer bedreigd door de bevolkingsgroei, de consumptiegroei en de industriële revolutie met zijn massaproductie en korte-termijnefficiëntie. We moeten nu de bakens verzetten en voorrang geven aan het leven op aarde en onze eigen gezondheid.

Dat heeft ook consequenties voor het financiële stelsel. Terwijl natuurlijk kapitaal eeuwenlang overvloedig voorhanden is geweest en financieel kapitaal schaars, is er nu juist overvloedig financieel kapitaal en wordt natuurlijk kapitaal steeds schaarser. Daarom zal het financiële stelsel ten dienste moeten komen van behoud van het natuurlijke kapitaal, met oog voor de belangen van alle mensen. Daarbij moet *full cost accounting* de standaard worden.

De nieuwe missie van de Nederlandse landbouw kan worden om koploper te worden in drievoudig gezonde voedsel- en landschapssystemen met een combinatie van verstedelijking, voedselproductie en natuur. Boeren worden dan niet alleen betaald als voedselproducent, ook als hoeder en beheerder van natuurlijke hulpbronnen (bodem, water, lucht), biodiversiteit en landschap. De voedselindustrie zal onvermijdelijk krimpen, evenals het exportvolume, dat zich nog meer zal concentreren op de Noordwest-Europese markt. Het hele systeem komt in dienst te staan van de grote uitdaging van gezondheid in drievoud.

OP WEG NAAR GEZONDHEID IN DRIEVOLD.

De kernboodschap van het rapport *Gezondheid in Drievoud – Naar een gezond voedselsysteem voor planeet, consument en boer*, RIDLV 2021.